

ISIKSUS JA ELUTÖÖ

Maie Kalda. Kaastekste. Koostanud ja toimetanud Virve Sarapik ja Ülle Kurs. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2014. 551 lk.

Elutöö jäädvustab looja isiku. Kui tehtud töö kestab, mäletame ka tegijat. Siiski teame, et mälestused elavast inimesest tuhmuvad ajas paratamatult ja järele jäävad vaid mõned värvikad detailid, märgid, klišeed. Pühendunud tööinimesest, kes end töösse uputas, jääb mõne mõllumehega võrreldes sageli küllalt abstraktne mälestus. Virve Sarapiku ja Ülle Kursi kokku pandud mahukat kogumikku „Maie Kalda. Kaastekste” võime vaadata ka kui katset säilitada mälestus elavana, mõtestada Maie Kalda elutööd ja lõpuks – avaldada talle tänu, mis püsivam suusõnal kõneldust.

Bibliograafia, see raamatuinimeste ustav teener, jääb vahel jänni, kuid valetab harva. Raamatu lõpus olev koondbibliograafia teatab, et Maie Kalda ümmarguselt 60 aastat väldanud tööst on jäänud kümme raamatut või tervikkäsitlust, seitseteist koostatud või toimetatud raamatut ja 363 nime-tust mitmes mahus kirjatöid: artikleid, retsensioone, konverentsiettekandeid. Raamatu koostajad on tema ametikaas-lased: mõnevõrra noorem, kuid siiski samast põlvkonnast Ülle Kurs ja järgmi-sest põlvkonnast Virve Sarapik, kellelt on saatesõna, mis kogumiku koostamis-põhimõtteid selgitades visandab ka kok-kuvõtte lugupeetud kirjandusteadlase elutööst.

Maie Kalda kuulus inimkonna selle osa hulka, kelle vaim aastatega ei pui-tu. Seetõttu polnud tal raske leida ühist keelt erinevate sugupõlvvedega. Tervikli-kud mälestused jäid kirjutamata, kuid viimased tööd räägivad salgamata hu-vist mäletamise ja mälu vastu.

Koostajad olid õnnelikus olukorras, sest neil oli kasutada mitu Kalda val-

mis või valmimisfaasis teksti, seepärast langes ära vajadus otsida midagi vara-semast taastrükkimiseks. Juurde on kogutud kaasaegsete avaldatud või ette kantud või ka just selle raamatu jaoks kirjutatud mälestusi. Mahukas materjal on jaotatud viide ossa pigem temaatili-selt kui kronoloogiliselt. Esimesed kaks osa sisaldavad omaeluloolisi ja ilmuma-ta palasid, kolmandas ja neljandas jaos meenutavad Maie Kaldat lähemad kaas-töölised ja viimases jaotuses räägivad lapselapsed ja teised lähemad sugula-sed. Kasutatud on mitmekülgset mater-jali: artikleid, mälestusi, päevaraamatu lehekülgi, kirju ja mälupilte. Virve Sa-rapik selgitab, et Kalda töödele omane mitmehäälsus ja registrite vaheldumine sobis ka selle raamatu ülesehituseks. Umbes viiesajal leheküljel on Kalda loo-mingut, aga ka vahetut lähiümbrust, keskkonda ja aega säilitamaks üht eesti kirjandusteaduse ankrukuju võimali-kult elavana. Kalda valminud meenu-tustest on usutavasti kõik kasutamist leidnud, haakudes omal ajal tehtud in-tervjuudega. Raamat algab lapsepõlvega ja sellega ka lõpeb, aga see on juba lap-selaste lapsepõlv ja algav sügis ja Maie viimased sissekanded päevaraamatusse. Üks eluring sulgub, käes on järgmiste sugupõlvde kord.

Raamat erineb paljudest mälestus-kogumikest suurema läheduse poolest isikule, kes on n-ö peategelane. Tulemus pole lootusetult ideaalne ega ka mono-graafilist käsitlust asendav, aga viimast ta ei taotlegi. Igal juhul on tegemist hoo-lega läbimõeldud ja läbitöötatud mäles-tusteosega.

Ülevaade on pealtnäha pigem kirev kui rangelt väljapeetud. Algus on tra-ditsiooniline. Maie Kalda meenutab va-rasemat kujunemislugu, kus selguvad juba põhimõttelised hoiakud. Filoloogi kutse valikut selgitades alustab ta ko-dust ja järjepidevusest. „Minu kodu –

küllap tüüpiline maaharilase kodu”, meenutab ta oma lapsepõlvkodu Väike-Maarjas (lk 20). Teinegi oluline märk on pärit kodust: „Kõige tähtsamaks minu kui tulevase kirjandusuurija professionaalsuse seisukohast, arvan, oli ema andekus” (lk 21–22). Mitte ilma uhkusega mainib ta ema Madde Kalda romaani-voistlusel silma paistnud ja trükiis ilmunud „Seitset tähte taeva Söelas”. Kodu kõrval olid suunaandjaks ka kool, Väike-Maarja gümnaasium ja selle nimekad õpetajad. Kuna isa varakult suri, ei olnud majanduslikud olud kiita ja Maie pidi keskkooli järel raamatupidajana tööle minema, järgnes kaugõpe ja alles 1953. aastal statsionaarse üliõpilasena Tartusse jõudmine. Algab järjepidev töö. Kalda iseloomustab stalinismijärgset 1950. aastate ülikooli üsna möödaminnes: „kui sellest ajast üldisemalt rääkida, siis 1954–56 oli küll mingi vabamine, aga 1958–62 tagasilöö” (lk 38).

Eesti keelt, õigemini eesti filoloogiat on ikka läinud õppima lugemishuvilised noored. See oli üsna universaalne distsipliin, mis mahutas eesti keele, eesti kirjanduse, rahvaluule ja soome-ugri keeled. Lisaks veel ka psühholoogia ja žurnalistika, mis hiljem iseseisvusid. Maie Kalda valis kitsamaks erialaks kirjanduse: „...kirjandusteadus tähendas toonases Tartu ülikoolis (nagu mujalgi) kirjanduse ajalugu. [---] Kirjanduse ajalugu tähendas esiplaaniliselt empiiriaga tegelemist,” selgitab Kalda ja lisab: „See sobib minu tunnetustüübiga. Olengi oma töödes eeskätt induktiivne, samas kui teooria on mu manipulatsioonides pigem vahend analüüsi rikastamiseks kui omaette uurimisobjekt” (lk 29–30). Teooria hapud viinamarjad olid Maie Kalda põlvkonna murekohaks, aga küllap häiris rohkemgi, et dissertaablid ei olnud ka paljud eesti kirjanikud koos kogu oma loominguga. Kuid esialgu huvitavaid teemasid jagus. Vanem kirjanikus oli veel vähe uuritud, kriitika ajalugu uurimata. Ülikoolipäevil valmisid

Kalda esimesed uurimused XIX sajandi eesti kirjandusest. Väitekirja teemaks sai Jaan Kärner kirjanduskriitikuna. Sotsialistliku realismi piirdeaed oli karmilt valvatud ja Stalini surma järel ei rutanud keegi seda ära koristama, küll tekkis aegapidi sinna auke.

Kuuekümnendatel, kui Nõukogude Liidus ilmus eurokommunist Roger Garaudy „Piirideta realismi” tõlge (vene keeles 1966), said nutikamad sellest vahendi, mille abil venitada ka sotsrealismi piire. Kui palju aga ütlevad tänapäeva lugejale selgitused nagu see, et kirjandusloo neljanda köite „tegemine oli kõige vaevarikkam, ainestik vähe uuritud ja ideoloogiliselt kõige tuleotlikum” (lk 46)? Ehk mida õieti tähendas „ideoloogiliselt tuleotlik”? Küllap vist aitaksid siin ainult näited. Ajavaimust ei saa mööda need, keda ajavaim kord pigistas, teistele tundub see kõik pigem veider mäng. „Vaimsetel ja loomingulistel aladel töötamiseks pole ajad kunagi idülliliselt murevabad,” kinnitab Kalda (lk 51), meenutades Keele ja Kirjanduse Instituudi kirjandusteadlaste kollegiaalset vaimu, mis ei murdunud „va Sõgla” pärast.

Oma tööelu suuresti KKI kirjanduse sektoris veetnud teadustöötajatel on vist kõigil põhjust mingite teostamata kavatsuste puhul osutada „va Sõglale”, keda nimetatakse otsesõnu stalinistiks. Oma kõige kibedamaks KKI mälestuseks peab Maie Kalda siiski seda, „kuidas kirjandusteadlased sealt välja arvati” (lk 51). See aga sündis juba Eesti Vabariigis ja ilma Endel Sõglata. Kalda täpsustab: „Tema ettevalmistatult küll – pean silmas meie tööde nürimeelseid mõnitusi, millega ta tervet teadusnõukogu tundi-de viisi terroriseeris, aga keeleteadlaste silmis ikkagi ka kirjandusteadlaste mainet kujundas” (lk 52). Sellega on Sõgla teema seekord ammendatud. Pole enam aktuaalne.

Sõgla kõrval esinevad nimeregistris kõige rohkem Endel Nirgi ja Aarne

Vinkli nimed. Maie Kaldal jagub üldiselt heatahtlikke sõnu pea kõigi kolleegide kohta, kuigi ta ei kohku ütlemast, mis ta mõtleb. See oskus on vahel äratanud imetlust või imestust.

Ülevaatelised käsitlused, eriti romaani- ja näidendi kirjanduse ajaloo plaanimisest, aga teisedki jutustavad ühtlasi ajast ja inimestest. Mõnest persoonist aga tuleb omaette juttu.

Kõik, kes kunagi Oskar Kruusiga kokku puutunud, loevad naudinguga Maie Kalda meenutusi pealkirjaga „Oskar Kruusi apellatsioonid”. Kruus tembeldeb Kaldat estetikliku kirjanduse ja kriitika eestkõnelejaks, milles võib olla ka tera tõtt, sest kritiseeritav on kogu aeg hinnanud kirjandust kui sõnakunsti. Kalda tsiteerib mõnuga Kruusi, kes kirjutab talle: „Sa oled paar aastakümnet olnud estetikliku kriitika ja kirjanduse eestvõitleja, ent see on olnud väga ühekülgne suund ning vajab hädasti vastutegevust. Sest kuhu oled Sa kirjanduse juhtinud? Sinna, et rahval pole varsti midagi lugeda” (lk 119). Kirja üle lugedes ei tundu see Kaldale enam nii naljakas. Ta arutleb: „Mina ilmselt olin arvamusel, et kvalifitseeritud kriitika ülesanne ei ole mitte üle seletada ja üle kiita neid rahvuslikult konstruktiivseid raamatuid, mis rahvale niigi meeldivad” (lk 123) ja kinnitab: „Püüdsin ju minagi endale kättesaadavate erialavahenditega eesti asja ajada” (lk 124). Oskar Kruusi naissuhtumused ajavad lõpuks ka kannatliku Maie Kalda soovima feministlikku ajaloputust. Teisal leiab ta, et eesti feministid võiks midagi teha üldinimlike soolis-poliitiliste väärtuste tasakaalu heaks, ja ootab, et feminism toob värskust uurimistöösse, mis praeb omas rasvas.

Esindades rohkem kirjandusloolist kui kirjandusteoreetilist suunda, ei näe Maie Kalda Kruusi kombel kirjanduslugu empiirilise faktikogumina, vaid sisutiheda ja artistliku üldistusena, mis kaasab teksti ja konteksti.

„Mulle meeldib intertekstuaalsus,” nendib Maie Kalda (lk 57) ja peab ka interdistsiplinaarsust väga toredaks, ent nõudlikuks, ja rõhutab uurija pädevust: uurija peab olema üle keskmise erudeeritud vähemalt kahel aktsepteeritud teadusalal. Gustav Suitsust alates eeldavad eruditsiooni komparativistika ja allikakriitika. Mõlemad sobivad Kalda käsitlusviisi iseloomustamiseks. Töö allikatega algas juba ta ülikoolipäevil, allikatega tuli töötada, kirjutades kandidaaditööd „Jaan Kärner kirjanduskriitika”. Maie Kalda õpetajad olid saanud hariduse Eesti Vabariigis ja see, mis neid hoidis, oli ikka veel Suitsu vaim, küll mitmest veskest läbi käinud, kuid veel mitte täitsa lahjaks läinud. Õppejõududest on kõige rohkem meenutatud Juhan Käosaart; Karl Taevi ja Liis Rauda on vaid nimetatud. Arne Vinklist, kes oli viiekümnendatel õppeülesande täitjaks ülikoolis, on möödaminnes juttu mitme teema puhul, mälestused pealkirjaga „Memuaarset Arne Vinklist” on ootamatult napid ja tahedad: „Vinkel kui isik ei äratanud enda vastu sümpaatiat ega antipaatiat” (lk 160). Tahedaks võiks mõnigi kord nimetada ka Maie Kalda suhet uuritavasse – olgu teemasse või inimesse. Võiks arvata, et Kaldast oleks saanud rangelt akadeemilist teerada valides pühendunud õppejõud. Seda tunnistavad mitmed ta õpilased, keda ta juhendas Õpilaste Teaduslikus Ühingus, mõnel juhul ka hiljem kuni doktoritöö valmimiseni.

KKI sai Maie Kalda elutöö paigaks omal ajal täitsa sirget ja peaaegu ainukest rada pidi, oli ta ju instituudi aspirant. Aga tundub, et mingi põhjaestiline maailmanägemine moodustas ühe tahu tema isiksusest. Toomas Haug on selgitanud koguteose mälestuste osas: „Maie Kalda esindab Tallinna vaimu, millega kaasneb ootuspäraselt teatav delikaatselt vormistatud Tartu-tõrksus” (lk 195).

Üle kahesaja lehekülje täitvates mälestustes Maie Kaldast on huvitavaid

vaatenurki, õnnestunud analüüsi (Piret Kruuspere), ka iseseisvaid uurimusi (Peeter Olesk).

Võime vist kokku võtta, et Maie Kalda oli tekstilähedane kriitik ja kirjandusteadlane, kes hindas kriitikus ja kriitikas eruditsiooni nii kirjanduse ajaloo kui ka teoreetilise mõtte vallas ja pidas eriti lugu intuitsioonist, loovusest. Võiks ka öelda, et ta vaated lähenesid uushistorismile. Samuti peaks rõhutama Maie Kalda eneseksjäämist, mis avaldus omamoodi vasturääkimise jul-

gusena, ka ta tegelemist kirjameestega, kes olid üldiselt ebasoosingus, teenitult või mitte (Laosson), ja tekstidega, mis kõigis herilasepessa sattunu paanikat tekitasid (Kivisildniku nimekiri). Tegelikult on selles paksus köites tükkhaaval ja legolaadselt koos suur tükk Maie Kalda ja eesti kirjandusteadusliku mõtte kujunemislugu.

See on rikas raamat ja ootamatult südamlik.

RUTT HINRIKUS